

فصل نامه علمی تفسیر و تحلیل متون زبان و ادبیات فارسی (دهخدا)

دوره ۱۳، شماره پیاپی ۴۸، تابستان ۱۴۰۰، صص ۶۵-۸۱

تاریخ دریافت: ۹۹/۲/۱۳، تاریخ پذیرش: ۹۹/۱۲/۱۳

(مقاله پژوهشی)

بررسی شخصیت ضد اجتماعی در رمان «شوهر آهو خانم»

فاطمه عباسی صاحبی^۱، دکتر حسین منصوریان سرخگریه^۲،

دکتر رضا فرصتی جویباری^۳

چکیده

شخصیت، جزئی از ساختار کلی متن داستان به شمار می‌آید. شخصیت‌های رمان یا داستان، در واقع افرادی هستند که با اعمال و گفتار خود نقش‌آفرینی می‌کنند. «شوهر آهو خانم» به عنوان نخستین اثر علی محمد افغانی، به بازتاب مناسبت‌های خانوادگی و تحلیل روابط روحی، روانی و عاطفی شخصیت‌های داستانی توجه ویژه‌ای دارد. نویسنده در این رمان، با نفوذ به درونیات و ذهنیات شخصیت‌های داستانی، سعی می‌کند به لایه‌های پنهانی روح و روان آنها دست یابد. در این پژوهش، سعی بر آن است تا به روش توصیفی - تحلیلی به تشریح روان‌شناختی شخصیت ضد اجتماعی «هما» به عنوان یک زن سرکش و قانون‌شکن در این رمان پرداخته، و به این پرسش پاسخ داده شود که چه ویژگی‌هایی در شخصیت «هما» وجود دارد که وی را به عنوان شخصیت ضد اجتماعی نشان می‌دهد. نتایج حاکی از آن است که این شخصیت داستانی، با ویژگی‌های رفتاری همچون چرب‌زبانی، ظاهرسازی، سنگدلی، پرخاشگری، قانون‌شکنی، عدم وفاداری و عدم احساس پشیمانی می‌تواند به عنوان یک شخصیت زن ضد اجتماعی در داستان معرفی شود.

واژگان کلیدی: رمان، علی محمد افغانی، شوهر آهو خانم، شخصیت ضد اجتماعی، هما، اختلال شخصیت.

^۱ . دانشجوی دکتری گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد قائم شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائم شهر، ایران.

fateme.abbasi1354@gmail.com

^۲ . دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد قائم شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائم شهر، ایران. (نویسنده مسؤل)

h.mansoorian01@yahoo.com

^۳ . استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد قائم شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، قائم شهر، ایران.

dr.forsati@yahoo.com

مقدمه

در ادبیات هر ملتی، یا رمان زمینه مناسبی برای رشد و نمو پیدا می‌کند و یا داستان کوتاه. رمان، به عنوان شاخه‌ای از ادبیات داستانی، چشم‌اندازی وسیع از زندگی افراد مختلف را پیش روی خواننده می‌نهد و این گونه، افراد یک جامعه را در ابعاد مختلف در خود منعکس می‌کند. داستان یا رمان، از عناصری چون موضوع، لحن، درون‌مایه، زاویه دید، دیدگاه، صحنه، زبان، شخصیت و... تشکیل می‌شود.

در ادبیات داستانی، شخصیت و شخصیت‌پردازی از مؤلفه‌های اثرگذار و مهم به شمار می‌رود. برتری بسیاری از داستان‌نویسان به دلیل پرداخت بهتر شخصیت‌هاست. در واقع، هر شخصیتی نقشی را به عهده دارد که باید آن را در مسیر داستان ایفا کند. نویسنده با خلق اشخاص زنده و واقعی از محیط پیرامون خود و وارد کردن آنها در دنیای داستانی‌اش، سعی می‌کند با مخاطبانش رابطه‌ی تأثیرگذار و ماندنی‌تری برقرار کند و به نوعی افکار و اندیشه‌های خود را در وجود شخصیت‌های داستانی‌اش بیان نماید.

یک داستان درست مانند یک نمایشنامه، وقتی موفق خواهد بود که شخصیت‌هایش به خوبی نمایش داده شوند. شخصیت‌های هر داستان پایه و اساس آن داستان هستند و هر داستانی اگر دارای شخصیت‌پردازی درست و مناسبی باشد، در نظر خواننده واقعی‌تر جلوه می‌کند؛ زیرا شخصیت، موجود یا جانور انگاشته‌شده‌ای است که حضور، تفکرات و اعمالش بر هر واقعه محتمل‌الوقوع، حیات و حرکت می‌بخشد. شخصیت رمان درست مانند شخصیت نمایش می‌تواند نقش‌های گوناگونی را در جهان خیالی ساخته دست رمان‌نویس یا داستان‌نویس ایفا کند.

علم روان‌شناسی، همواره به واکاوی شخصیت‌ها در ابعاد گوناگون می‌پردازد تا از این طریق به درونیات و ارتباط آنها با کنش‌های افراد پی برده شود. در علم روان‌شناسی، هر شخصیت از الگوهای ویژه فکری، احساسی و رفتاری تشکیل شده که هر فرد را از افراد دیگر متمایز می‌سازد. در روان‌شناسی شخصیت، ویژگی‌های یگانه افراد و نیز مشابهت‌ها بین گروه‌هایی از افراد مورد مطالعه قرار می‌گیرد.

یکی از موضوعات با اهمیت در روان‌شناسی شخصیت، بررسی ثبات یا تغییر شخصیت

در طول زمان است. اختلال شخصیت نیز از همان بی ثباتی و تغییر در شخصیت نشأت می گیرد. اختلال شخصیت به دلیل تجربیات اولیه ای که مانع رشد عادی الگوهای فکری و رفتاری شده اند، به وجود می آیند. در راهنمای تشخیص و آماری (DSM-IV)، ده نوع اختلال شخصیتی* مختلف نام برده شده اند که یکی از آنها «اختلال شخصیت ضد اجتماعی» است. علی محمد افغانی، رمان «شوهر آهو خانم» را با هدف انتقاد به دستگاه رضاشاه، در سال ۱۳۳۸ منتشر کرد. این رمان، تراژدی شخصیت زن ایرانی است که از فضای مردسالارانه و مسأله چند زنی رنج می برد و در خلال این تراژدی، جزئیاتی از ساختار سیاسی، اقتصادی و اجتماعی آن زمان نیز ترسیم می شود.

در این پژوهش، نویسندگان در تلاش هستند تا با بازتاب مؤلفه های شخصیت ضد اجتماعی در رمان «شوهر آهو خانم»، شخصیت «هما» را به عنوان یک ضد اجتماع ستیزه گر نشان دهند.

پیشینه تحقیق

در زمینه تحلیل و نقد رمان «شوهر آهو خانم» تاکنون پژوهش هایی صورت گرفته که بشرح زیر است:

- مقاله ای تحت عنوان «بررسی سیمای زنان در رمان «شوهر آهو خانم»» نوشته زهرا کوچکی، نشریه اندیشه های ادبی، زمستان ۱۳۸۹، سال دوم، شماره ۶؛ نویسنده در این مقاله به گوشه هایی از تقابل زنان مدرن و سنتی اشاره می کند. در اصل آهو و هما دو نمونه از افراد وابسته به سنت و متمایل به تجدد را رونمایی می کنند که خواهان نایل شدن به حق خود هستند.

- مقاله دیگری نیز با عنوان «بررسی تیپ شخصیتی شخصیت های رمان آهو خانم» تألیف ملیحه قاسمی و یداله جلالی پندری، نشریه ادبیات پارسی معاصر، بهار ۱۳۹۴، سال پنجم، شماره ۱؛ در این پژوهش، نویسنده با توجه به اطلاعاتی که از شخصیت های هما، آهو و میران به خواننده می دهد، به بررسی تیپ های شخصیتی سیدمیران، آهو و هما از لحاظ برون گرایی، درون گرایی، حسی و فکری می پردازد.

با وجود این آثار، تاکنون کسی شخصیت ضد اجتماعی «هما» را در این اثر داستانی مورد

تحلیل روان‌شناسی قرار نداده است.

نگاه منتقدانه به آثار ادبی به کمک الگوها و رویکردهای مختلفی که صاحب‌نظران خلق می‌کنند، می‌تواند به ارائه شگردهای خلق آثار برتر ادبی و گسترش الگوهای پردازش یک اثر ادبی کمک شایانی کند. طی دهه‌های اخیر، بررسی منتقدانه روان‌شناسی شخصیت‌های داستانی، مورد توجه بسیاری از پژوهشگران ایرانی قرار گرفت و آثار پراکنده‌ای در این زمینه‌ها نوشته شد؛ با این حال، بررسی‌های موجود، پاسخگوی حجم عظیم متون ادبی معاصر نیست و بسیاری از آثار داستانی ارزشمندی که به رشته تحریر درآمده‌اند، از این نگاه‌های منتقدانه بی‌نصیب مانده‌اند. از آنجا که «شخصیت در داستان، همان بینش و جهان‌بینی نویسنده است که در قالب شخصی تقلید شده از جامعه عینیت می‌یابد» (محمدی، ۱۳۹۰: ۱۶۸)؛ پژوهش در این زمینه در آثار داستانی برجسته، می‌تواند برای علاقمندان این حوزه مفید باشد. از طرفی، با توجه به اینکه تحلیل روان‌شناسی شخصیت‌ها، از منظر شخصیت ضد اجتماعی می‌تواند منبع مناسبی برای شناخت روحی و روانی شخصیت‌های داستانی باشد، این پژوهش می‌تواند راه‌گشای دانش‌پژوهان جهت تحلیل‌های بعدی از ابعاد دیگر باشد.

روش تحقیق

نحوه جمع‌آوری اطلاعات برای انجام دادن این تحقیق علمی، بر اساس روش کتابخانه‌ای بوده است و ابزار جمع‌آوری اطلاعات در این روش نیز مطالعه کتب، مجلات، مقالات و تحقیقات مرتبط با استفاده از فیش‌برداری و خلاصه‌نویسی می‌باشد.

پژوهش حاضر، با استفاده از روش توصیفی - تحلیلی، به مقوله شخصیت ضد اجتماعی هما در داستان شوهر آهو خانم پرداخته و بر پایه روش پژوهش بنیادی تنظیم گردیده است.

مبانی تحقیق

ادبیات داستانی

ادبیات داستانی در تکوین میراث و هویت فرهنگی و ادبی هر جامعه، از نقش بسزایی برخوردار است. یکی از اشکال رایج در ادبیات داستانی ما، رمان است. رمان نثری است روایی، در قالب نوشتار، با حجم نسبتاً زیاد که خواننده را به دنیای واقعی - خیالی می‌برد و چون این دنیا را نویسنده آفریده، تازگی دارد (ر.ک: لور، ۱۳۸۱: ۱۹). هر داستان یا رمان، از

عناصری چون موضوع، لحن، درون‌مایه، شخصیت، زاویه دید، دیدگاه، صحنه، زبان و... تشکیل می‌شود. در ادبیات داستانی، نویسنده با استفاده از واقعیت و عینیت یا از طریق تخیل به شیوه هنری، قهرمانانی را با گرایش‌های گوناگون و در گستره دین، تاریخ، جامعه و... برمی‌گزیند و یا می‌آفریند که موجب و موجد حوادثی شگرف می‌شوند.» (ده بزرگی، ۱۳۸۴: ۴۵).

شخصیت ضد اجتماعی در روان‌شناسی

«این اختلال، اولین بار توسط «فیلیپ پینل» تشخیص داده شد که آن را نوعی دیوانگی می‌دانست» (همتی، ۱۳۹۶: ۷۵). این افراد، اغلب با بی‌توجهی و بی‌احساسی نسبت به دیگران، عمل می‌کنند و بدون هیچ احساس گناهی، به دیگران آسیب می‌زنند. یکی از مختصه‌های مهم این افراد، قانون‌شکنی است. افراد مبتلا به این اختلال، در بسیاری از موارد، آرام، خوددار و قابل اعتماد به نظر می‌رسند اما استانداردهای زندگی‌شان در بسیاری از موارد، ناهنجار جلوه می‌نماید» (کاپلان، ۱۳۶۹: ۱۴۸)؛ از این‌رو، قانون‌شکن هستند. «شخصیت‌های ضد اجتماعی یکی از بارزترین اختلالات در سطح صفات شخصیتی است و در بین جمعیت عمومی نیز می‌تواند خود را نشان دهد» (بوردر، ۲۰۰۵: ۱۷). «اختلال شخصیت ضد اجتماعی در نسخه چهارم راهنمای تشخیصی و آماری اختلالات روانی به عنوان یک الگوی فراگیر از بی‌اعتنایی و تجاوز به حقوق دیگران که از کودکی یا اوایل نوجوانی آغاز شده و تا بزرگسالی ادامه می‌یابد و با نشان دادن بی‌مسئولیتی، فریب‌کاری، بی‌تفاوتی به رفاه دیگران، بی‌قراری، تجاوزکاری و فقدان پشیمانی تعریف می‌شود» (کاپلان، ۱۳۶۹: ۸۸). افراد مبتلا به این اختلال، هیچ اهمیتی به درست و غلط نمی‌دهند و احساسات و حقوق دیگران را نادیده می‌گیرند. این خصوصیات باعث می‌شود که این افراد به طور معمول نتوانند از عهده مسئولیت‌های خانوادگی، کاری یا تحصیلی خود به خوبی برآیند.

اختلال شخصیت ضد اجتماعی همواره مشکل جدی در جوامع انسانی بوده و در دو سطح فردی و اجتماعی مسأله برانگیز است. «در سطح فردی، بزرگسالان ضد اجتماعی، تمایل به روابط ناپایداری دارند که با تعارض مشخص می‌شود. همچنین کمتر احتمال دارد ازدواج کنند و در صورت ازدواج، میزان بالاتری از خشونت خانگی، طلاق و بدسرپرستی

فرزندان را تجربه می‌نمایند. در سطح اجتماعی، بزرگسالان ضد اجتماعی به احتمال بیشتری کارهای بی‌ثبات، دستگیری و توقیف و نیز فعالیت‌های تبهکارانه را تجربه کرده و نیز به احتمال بیشتری به نزاع پرداخته و در درگیری‌ها از اسلحه استفاده می‌کنند» (کلیکی، ۱۹۷۶: ۷۶). اختلال شخصیت ضد اجتماعی شرایطی ناتوان‌کننده است و یک نگرانی عمده از لحاظ سلامت روان می‌باشد. این افراد به مداخلات درمانی، خیلی ضعیف پاسخ می‌دهند و علی‌رغم سطوح بالایی از همبودی با دیگر نشانگان بالینی، اغلب از خدمات سلامت روان خارج می‌شوند. شخصیت ضد اجتماعی یا سلوک، نوعی اختلال شخصیت است که در آن فرد نمی‌تواند با موازین اجتماعی سازگار شود و در قبال رفتارهایش احساس گناه و اضطراب ندارد. مشخصه این اختلال، اعمال مداوم ضد اجتماعی یا خلاف قانون است، اما این اختلال مترادف با بزهکاری نیست و آن را اختلال شخصیت مردم ستیز نامیده‌اند. «ویژگی اساسی این اختلال، پیشینه‌ای از رفتارهای مستمر و مزمن تجاوز به حقوق دیگران است. شخصیت ضد اجتماعی، به عنوان نوعی از اختلال شخصیتی شناخته شده که نبود وجدان و سطح پایین همدلی از ویژگی‌های آن است و به گونه‌ای معمول با تحمل فشار روانی بالا، بی‌رحمی، خودمحوری و انواع رفتارهای ضد اجتماعی توصیف می‌شود» (گلن، ۲۰۱۰: ۵۰۱).

افراد مبتلا به این نوع اختلال، حقوق دیگران و هنجارهای اجتماعی را زیر پا می‌گذارند و توجهی به آن نمی‌کنند. این اختلال در در میان آنها امری شایع است و در هر موقعیت و شرایط مانند خانه، مدرسه یا میان گروه‌های همسالان و جامعه دیده می‌شود. افراد با اختلال شخصیت ضد اجتماعی، یا با دیگران خیلی سخت برخورد می‌کنند یا کلاً نسبت به اطرافیان خود بی‌تفاوت و بی‌احساس هستند. آنها برای رفتار خود احساس پشیمانی و گناه نمی‌کنند. «اختلال شخصیت ضد اجتماعی موجب تسهیل رهایی از اصول اخلاقی شده و به فرد امکان می‌دهد در حالی که برای خود تصویر ذهنی و خودانگاره قابل قبولی را حفظ می‌کند، اعمالی را انجام دهد که می‌داند اشتباه است» (استیونز، ۲۰۱۲: ۱۴۱-۱۳۹). در واقع، این اختلال، طیف وسیعی از رفتارهای ضد اجتماعی چون اعمال پرخاشگرانه، سرقت، خرابکاری، حریق عمدی، دروغ‌گویی، ولگردی و فرار را در برمی‌گیرد. ویژگی مشترک اینها

زیر پا گذاشتن مقررات و انتقادات اجتماعی است.

«چهار منبع بالقوه برای این اختلالات واقع شده است که عبارتند از:

- زمینه خانوادگی

- نارسایی های یادگیری

- وراثت

- بدعملکردی فیزیولوژیایی دستگاه عصبی (ر.ک: آزاد، ۱۳۸۹: ۲۲۰).

مؤلفه های رفتاری شخصیت ضد اجتماعی عبارتند از:

خودشیفتگی، پرخاشگری، قانون شکنی، فقدان پشیمانی، عدم وفاداری، فریب کاری و چرب

زبانی.

خلاصه داستان شوهر آهو خانم

رویدادهای رمان در کرمانشاه و از سال ۱۳۱۳ شروع می شود. سید میران سرابی، مرد میانسال و موفقی است که بعد از گذشت سالها، حال به ریاست صنف نانویان کرمانشاه منصوب شده است. او مردی مذهبی، ملاحظه کار و متینی است و زنی بسیار با وفا به نام آهو خانم دارد. کانون خانوادگی سیدمیران گرم است، زیرا آهو همیشه در طول زندگی هم پا و یاور اوست. روزی او در مغازه اش نشسته بود که زنی زیبا برای خرید نان وارد می شود. همین نگاه نخست، ذهن سیدمیران را به خود مشغول می کند. زن که هما نام دارد، فردای همان روز دوباره به نانوايي او می آید اما این بار سیدمیران سر صحبت را با او باز می کند. شوهر آهو برای سر گوش آب دادن و فهمیدن وضعیت هما به خانه حسین خان که مطرب مجالس عروسی و بساط عیش و نوش است می رود. گفت گو بین این دو طولانی می شود و در پایان مطرب رو به سیدمیران می کند و می گوید: «هر کسی با این زن ازدواج کند بدبخت می شود، این زن فقط به درد رقاصی می خورد»؛ با این حال، سیدمیران نمی تواند از فکر هما بیرون بیاید و به او پیشنهاد می دهد که مستأجر خانه اش شود. هما این را می پذیرد. بحث و جدل های فراوان آهو خانم و میران باعث می شود میران هما را صیغه کند. سیدمیران که عشق، عقلش را کور کرده و به جای آنکه به سخنان بزرگان و دوستان خود گوش دهد پیش چشم همه، هما را زن خانه معرفی می کند. از این پس، آهو خانم خود را زن زیادی

می‌داند ولی همچنان در خانه میران با ذلت زندگی کرده و حتی به او وفادار است. هما، زن سرکش و هوسران داستان در بیرون از چارچوب خانواده، شروع به ریخت و پاش، مهمانی رفتن، شراب خوردن، رقصیدن و زندگی آزادانه با دوستان خود می‌کند. پس از گذشت سه سال از زمان آمدن هما به خانه میران، آهو خانم شاهد ویران شدن زندگی شوهر و چهار فرزندش است و به همین دلیل به روستای سراب می‌رود. سیدمیران نیز به دلیل ولخرجی‌های هما، مقروض شده و به دلیل قرض، خانه‌اش را نیز می‌فروشد و برای کار و زندگی جدید، قصد سفر به تهران می‌کند. آهو خانم از رفتن سیدمیران باخبر می‌شود و در حالی که در او تحولی درونی شکل گرفته، به دنبال شوهر می‌رود و او را به هر نحوی به خانه باز می‌گرداند. خیر می‌رسد که هما با راننده‌ای که از عشاق قدیمی‌اش بود، گریخته است. حال سیدمیران که تمام این وقت با دلش راه رفته، به شدت ابراز پشیمانی می‌کند.

بحث

بازتاب مؤلفه‌های رفتاری شخصیت ضد اجتماعی در شخصیت «هما»

زن ایده‌آل داستان، شخصیتی محروم و بدون هیچ گونه ویژگی اجتماعی و پویاست. او در واقع تصویری صریح از همسر خانه یا مظهری از زنان سنتی است. اما در مقابل، شخصیت دیگر داستان، زنی به اسم هماست که به عنوان تهدیدی جدی برای دنیای امن و تحت کنترل میران به حساب می‌آید؛ زیرا او می‌خواهد از نقش‌های سنتی بیرون بیاید و خواستار حداقل آزادی اجتماعی و مدنی است. او کاملاً برعکس زن سنتی داستان یعنی آهو خانم است.

خودشیفتگی

افراد خودشیفته، معمولاً تأکید افراطی در کسب تأیید، توجه و پذیرش از سوی دیگران دارند که موجب عدم شکل‌گیری معنایی و واقعی از خود می‌باشند. عزت نفس فرد در این موارد بیشتر به واکنش‌های دیگران وابسته است تا به تمایلات طبیعی خودش (هالچین، ۱۳۸۴: ۴۰). این افراد خود را آدم‌های خاصی می‌پندارند و درباره‌ی توانایی‌های خود اغراق و غلو می‌کنند، محتاج توجه و تأیید، شعف، تعجب، مهربانی زیاد هستند و انتظار دارند بطور

خاصی نیز با آنها رفتار شود. تحمل انتقاد بر ایشان سخت است و در مقابل آن خشمگین شده، فرد مورد نظر را به «نادانی، حماقت و عدم درک واقعیت» متهم می‌کنند.

«افراد خودشیفته از لحاظ رفتاری، از خود راضی و مغرور می‌شوند و از نقاط ضعف دیگران برای موفقیت خود بهره می‌برند. جلب توجه دیگران برای این افراد در درجه نخست اهمیت قرار دارد» (کریمی، ۱۳۹۴: ۱۴۹).

در این داستان، هما به عنوان فردی خودشیفته، همواره تمایل دارد که توسط دیگران مورد پسند واقع شود و مدام سعی می‌کند که محبوبیت خود را به سایر مردان تحمیل کند و برای جلب توجه مردان، زیبایی‌های اندام خود را در اکثر موارد جلوه می‌دهد.

هما هرگز از خودنمایی نزد مردان و خودشیفتگی دست بر نمی‌دارد. او از اینکه مردان مختلفی را در یک زمان به خواستگاری خود بفرستد، احساس لذت و شیفتگی می‌کند. در حالی که به سیدمیران پیشنهاد ازدواج می‌دهد؛ از داریوش، مستأجر خانه سیدمیران می‌خواهد که مادرش را به خواستگاری او بفرستد. او با هر مردی که معاشرت می‌کند، با مزاح و شوخی از آنها درخواست می‌کند که او را به عقد خود در بیاورند.

او همواره با بدن‌نمایی و نشان دادن اندام‌های خود سعی داشت که مردان را به سمت خود بکشانند.

«هما چپ‌چپ به آهو نگریست و خوشدلانه گفت؛ نکند آهو، تو هم عاشق من شده باشی. در این صورت، سعادت‌م تکمیل خواهد شد، زیرا شنیده‌ام که عشق زن به زن، شوم و نامبارک است» (افغانی، ۱۳۹۷: ۴۸۷).

«هما که حواس ظاهرش مجذوب شیدایی‌های شوهرش و حواس باطنش انگیخته زیبایی‌های خود بود» (همان: ۷۱۳).

پرخاشگری

شخصیت پرخاشگر جزء یکی از این اختلالات شخصیت دسته‌بندی می‌شود. فرد پرخاشگر بدون اینکه خشم خود را به شکل واضح نشان دهد، غیرمستقیم لجبازی کرده و کارشکنی می‌کند. چنین فردی موجب آزار و اذیت خود و دیگران می‌شود. «افراد ضد اجتماع، در ظاهر هیچ گونه اضطراب یا افسردگی از خود نشان نمی‌دهند اما زمانی که در تنگنا قرار می‌گیرند،

اقدام به پرخاشگری و تهاجم می نمایند» (کاپلان، ۱۳۶۹: ۱۴۰). «مکانیسم‌های دفاعی افراد مبتلا به این نوع اختلال، هنگام پرخاشگری، توانایی مقابله با خواسته‌ها را ندارد، بنابراین اعمال پرخاشگرانه از کنترل فرد خارج می‌شود» (همتی، ۱۳۹۶: ۷۶).

هما زمانی که در مراسم برادر میرزا نبی، سیدمیران را محو تماشای زن رقا صه می‌بیند، شروع به پرخاشگری می‌کند، او هرگز طاقت توجه همسرش به زن دیگر، حتی آهو را هم ندارد و بدترین دعوای او را بر سر این رابطه، با سیدمیران در جای جای داستان مشاهده می‌کنیم.

قانون شکنی

این افراد، اغلب در زندگی روزمره خود، در پی هیجان ناشی از عرف شکنی و قانون ستیزی هستند و این اعمال را بدون توجه به نتایج و عواقبش انجام می‌دهند. «معیار مهمی که این طیف را در زمره افراد ضد اجتماع قرار می‌دهد، احساس بی‌مسئولیتی و بی‌اهمیتی‌شان نسبت به عرف قانون و نتایج رفتارشان است» (هالچین، ۱۳۸۴: ۱۰۰). افرادی که دارای این نوع اختلال شخصیتی هستند، مخالف چارچوب قوانین رفتار کرده و آن را نقض می‌کنند و به مرور زمان به افرادی خلافکار تبدیل می‌شوند.

هما از همان آغاز، حتی قبل از ازدواج با میران نیز زنی سرکش و هنجارشکن بوده است که به عرف و حرف دیگران اهمیت نمی‌دهد و به راحتی حجاب خود را کنار می‌گذارد، به سینما می‌رود و حتی تمایل به پیوستن به گروه مطرب‌ها را نیز دارد. او به راحتی حقوق دیگران را زیر پا می‌گذارد و رفتارهای غیراخلاقی را به کرات انجام می‌دهد و تصور می‌کند که قانون برای همه لازم‌الاجرا است به غیر از خودش.

«او برای سایر مردهای خانه، گل محمد و آقاجان و حتی پسر صفیه بانو که جوان آراسته امروزی و بی‌زنی بود، اهمیت قائل نمی‌شد... و سربرهنه و آزاد می‌گشت» (افغانی، ۱۳۹۷: ۲۳۱). همسر هما (سیدمیران)، از ناهنجاری‌های عرفی و قانون شکنی‌های او خسته شده است. «لباس بپوش، ولی به زنان هم‌شان خودت نگاه کن... مگر چه فرقی می‌کند که به جای جوراب کایزر، ساده‌اش را بپوشی ...» (همان: ۷۰۲).

فقدان پشیمانی

یکی از خصوصیات بارز افراد ضد اجتماعی، عدم پشیمانی است. افراد مبتلا به اختلال

شخصیت ضد اجتماعی، «اغلب مسأله‌ساز و درگیر هستند و در پایان کار، نسبت به اعمال خود احساس پشیمانی نمی‌کنند؛ زیرا اعمال نادرست خود را صرفاً جهت کسب لذت انجام می‌دهند و نسبت به هیچ‌کس احساس مسئولیتی ندارند» (هالچین، ۱۳۸۴: ۹۷).

راوی در مقام دانای کل در بین داستان، به درگیری‌های ذهنی هما اشاره می‌کند که یک بار به فکر سر و سامان دادن به زندگی آهو نیز می‌افتد، اما دوباره به حالت قبل بر می‌گردد و هرگز از اینکه زندگی آن زن را خراب کرده است، احساس ندامت نمی‌کند. «درویش جنگی از افکار ضد و نقیض در گرفته بود که صلاح کار چیست... یک بار با جرأت هر چه تمام‌تر سیدمیران را از فکر خود باخبر کرد ... اما قبل از آنکه سیدمیران وقت پیدا کند در آن خصوص بیندیشد، او از پیشنهاد خود پشیمان شده بود» (افغانی، ۱۳۹۷: ۷۱۵).

هما به عنوان یک زن خانه خراب کن، نسبت به هیچ یک از اعمال انجام داده خود، احساس عذاب وجدان نمی‌کند و در هر شرایطی خود را محق می‌داند. او اغلب اوقات، مخالف آنچه دیگران رفتار می‌کنند، انجام می‌دهد و معمولاً مایل است کنترل اوضاع را آنچنان که خودش متمایل است بدست گرفته و با دیگران با بی‌تفاوتی رفتار کند و هیچ‌گونه احساس ندامت و پشیمانی از آنچه انجام می‌دهد در او دیده نمی‌شود.

عدم وفاداری

این اختلال باعث می‌شود این افراد نتوانند تشکیل خانواده دهند. آنها بدلیل این اختلال‌ها معمولاً نمی‌توانند مسئولیت‌ها و نیازهای یک خانواده را به دوش بکشند. همین مشکلات ممکن است در سنین پایین‌تر و در جامعه‌های کوچک‌تر مانند مدرسه یا محل کار آنها اتفاق بیفتد. «این افراد در حفظ یک چیز ثابت یا پایبند بودن به تعهدات خود بسیار بسیار سست و بی‌ثبات هستند، نقش‌های اجتماعی و خانوادگی خود را به جا نمی‌آورند و برای خانواده و فرزندان‌شان اهمیت قائل نمی‌شوند (ر.ک: کاپلان، ۱۳۶۹: ۱۴۳).

هما با اینکه سیدمیران او را سه طلاقه می‌کند. ولی باز هم به خاطر اینکه حاضر نیست شکست را قبول کند، در خانه سیدمیران می‌ماند تا اندیشه شیطانی خود را در فرصتی مناسب، عملی کند و انتقام خود را از سیدمیران بگیرد و سپس او را قاتل بگذارد.

«حقیقت این بود که او به سیدمیران، تنها مرد عشقش، چنان چسبیده بود که جوجه تیغی

به خارهای پشتش» (افغانی، ۱۳۹۷: ۷۱۵).

از دریچهٔ دیگر، هما به علت نارضایتی از همسر اولش، حتی از دو طفل خود نیز می‌گذرد و هیچ‌گونه احساس مادری نسبت به آنها نشان نمی‌دهد زیرا فردی که دچار اختلال شخصیت ضد اجتماعی است معمولاً پشیمانی و عذاب وجدان ندارد و در حیطة کاری و خانوادگی نیز بی‌نصیب از شرافت و وجدان است.

او زمانی که با همسر اولش زندگی می‌کرد، با جوانی طرح دوستی می‌ریزد و عاقبت با او فرار می‌کند. در زندگی خود با میران نیز چندان وفاداری از خود بروز نمی‌دهد، بلکه همواره ثروت او را به باد می‌دهد. از چنین فردی به عنوان همسر و سرپرست خانواده، نمی‌توان انتظار داشت که مدیریت مالی خوبی داشته باشد چون اغلب هوسباز و خودمحور می‌شود.

فریب‌کاری، دروغگوئی و چرب‌زبانی

این قبیل افراد «اغلب ظاهری جذاب و فریبنده ندارند» (اتکینسون و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۴۸) و غالباً مردمی جذاب، گیرا و باهوش هستند» (کرینگ و همکاران، ۱۳۹۱: ۵۰۲).

کسب مهارت و توانایی‌های مختلف در زمینهٔ گفتمان و جلوه‌گری، گذران زندگی را برای هما راحت و آسان می‌کند. او حتی در مواقعی که اوضاع و وقایع به نفعش نیست می‌تواند با همان زبان چرب و نرم، وضعیت را به سود خود دگرگون کند. هما در این داستان، با فریب‌کاری، چرب‌زبانی و هر نوع دروغی، سعی می‌کرد خود را در دل همسرش میران جای کند. با اینکه آهو و حتی خود میران و همسایه‌ها، از دغل‌بازی‌های او باخبر شده بودند، اما او هرگز از چرب‌زبانی و چاپلوسی برای جذاب کردن خودش دست بر نمی‌داشت.

«این زن با آن سیرت و صورت چنین و چنانی، ماری بود که در خواب به پایش پیچیده بود» (افغانی، ۱۳۹۷: ۲۵۷).

افراد ضد اجتماعی در برخورد اول خیلی اثرگذار هستند و دیگران آنها را ممکن است افرادی مهربان و حامی و مراقبت‌کننده ببینند. افراد ساده‌تر ممکن است براحتی فریب فردی با شخصیت ضد اجتماعی را بخورند. همان‌طور که هما زمانی که نزد سیدمیران، از ازدواج پیشین خود با «حاجی بنا» می‌گوید، شوهر خود را در قالب عنکبوتی وحشتناک نشان می‌دهد و با چرب‌زبانی، خود را در برابر او مظلوم نشان می‌دهد که هیچ‌گناهی نداشته و حشش پایمال

شده است. هما به عنوان یک زن در این داستان، هوش سرشاری دارد در روابط اجتماعی و جذب جنس مخالف در برخورد اول استعداد بالایی دارد. او از هیچ گونه چارچوب‌های اخلاقی تبعیت نمی‌کند و از هر شیوه‌ای برای جذب افراد استفاده می‌کند، مثلاً خیلی راحت دروغ می‌گوید.

«با این کارهاست که مرا فریب می‌دهی، دیگر چه دارم که با آن تو را دوست بدارم...»
(همان: ۷۱۷).

«یک یک افراد موجود در خانه را سعی داشت با رفتار محبت‌آمیز و مؤدب به سوی خود جلب کند» (همان: ۲۳۰).

در واقع، رسیدگی به ظاهر و لباس، خودآرایی، عشوه‌گری و جلوه‌نمایی و چرب‌زبانی این شخصیت‌ها - نظیر هما - آنها را برای افراد ساده دلی - نظیر سیدمیران - که سریع جذب محبت کلامی دیگران می‌شوند، خواستنی می‌کند. او ویژگی شخصیت‌های نمایشی را داراست.

نتیجه‌گیری

در علم روان‌شناسی، اختلالات روانی و شخصیتی تشخیص داده شده و مورد طبقه‌بندی قرار می‌گیرد و موجبات شناخت علمی‌تر شخصیت هر فرد در رفتار وی را فراهم می‌نماید. در کل این داستان، شخصیت‌های انسانی حضور دارند. در میان این شخصیت‌ها، هما به عنوان شخصیت ضد اجتماع معرفی می‌شود زیرا طی مطالعات انجام شده، علائم بیماری ضد اجتماعی را داراست. اختلالات روانی باعث اختلالات شخصیتی در وی شده و او را به سمت ارتکاب اعمال ناهنجار سوق می‌دهد.

این افراد بیمار، نمی‌توانند میان خواسته‌های خود و هنجارهای اجتماعی تعادلی برقرار نمایند. هما به عنوان زنی سرکش و قانون‌شکن، همواره سعی می‌کند مخالف با عرف و جامعه قدم بردارد و از حجاب و حیای زنانه که مقبول و معمول محیط کوچک جامعه اطرافش بوده، می‌گریزد و برایش حرف مردم مهم نیست. او حتی در مقابل همسرش که از بدحجابی او گلایه دارد، می‌ایستد و مقابله می‌کند.

مطامع این افراد، گسترده‌تر از ارزش‌های وجدانی‌شان بوده و به همین جهت، شخصیت

خودمحوری را دارا می‌باشند. هما نسبت به هر دو همسرش در زندگی احساس وفاداری نمی‌کند و بارها به آن‌ها خیانت می‌کند، حتی ذره‌ای به فکر دو فرزندش از همسر سابقش نیست و عذاب وجدانی هم در برابر کاری که با آهو کرده، ندارد و هیچ احساس ندامتی از او دیده نمی‌شود.

ضد اجتماع‌گراها با احساس خونسردی نسبت به امکان دستگیری و تنبیه توسط جامعه، اعمال خود را انجام می‌دهند. هما همواره با خونسردی، چرب‌زبانی، ظاهرسازی و دروغ، کار خود را پیش می‌برد و دیگران را غرق این فریب‌سازی‌های خود می‌کند تا تنبیه و مجازات نشود.

علاوه بر این، افراد ضد اجتماع تمایل دارند که توسط دیگران مورد پسند واقع شوند؛ مانند هما که زنی جلوه‌گر و خودستا معرفی شده که همواره احساس خودشیفتگی به او دست می‌دهد و خود را در برابر عشوه‌گری‌ها و نشان دادن اندام‌های زنانه‌اش، زنی زیبا و جذاب می‌داند و فکر می‌کند که همه مردان عاشق او هستند.

هما به عنوان یک زن ضد اجتماعی، علاوه بر اینکه همواره خود را در میان اطرافیان محبوب جلوه می‌دهد، بارها از کوره در می‌رود و زمانی که اوضاع بر وفق مرادش نباشد، به پرخاشگری روی می‌آورد تا به میل خود برسد؛ درست مانند افراد دارای اختلال شخصیت ضد اجتماع که گهگاهی اعمال پرخاشگرانه از کنترل آنها خارج می‌شود.

پی‌نوشت:

* اختلال شخصیت پارانوئی - اسکیزوئید - اسکیزوفرنی گونه - شخصیت ضد اجتماعی - مرزی - نمایشی - خودشیفتگی - اجتنابی - وابستگی - وسواسی.

منابع

کتاب‌ها

اتکینسون، ریتا ال و همکاران (۱۳۹۲) *زمینه روان‌شناسی*، تهران: رشد.

افغانی، علی محمد (۱۳۹۷) *شوهر آهو خانم*، تهران: نگاه.

آزاد، حسین (۱۳۸۹) *آسیب‌شناسی (۱)*، تهران: بعثت.

ده بزرگی، غلامحسین (۱۳۸۴) نکته‌هایی از نقد ادبی، چاپ اول، تهران: زوار.

کاپلان، سادوک و بنیامین هارولد (۱۳۶۹) نروزها و اختلالات شخصی، ترجمه دکتر نصرت الله پور افکاری، تبریز.

کریمی، یوسف (۱۳۹۴) روان‌شناسی شخصیت، تهران: ویرایش.

کرینگ، آنم و همکاران (۱۳۹۱) آسیب‌شناسی روانی، ترجمه حمید شمسی پور، تهران: ارجمند.

لور، کاترین (۱۳۸۱) شناخت هنر رمان، تهران: روزنه.

هالچین، ریچارد (۱۳۸۴) آسیب‌شناسی روانی، ترجمه یحیی سیدمحمدی، تهران: روان.

همتی، نیلوفر (۱۳۹۶) «بررسی رابطه‌ی هوش هیجانی با اختلال شخصیت ضد اجتماعی»، پایان‌نامه دکترای حرفه‌ای، رشته پزشکی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شاهرود.

مقالات

قاسمی، ملیحه و جلالی پندری، یداله (۱۳۹۴) بررسی تیپ شخصیتی شخصیت‌های رمان شوهر آهو خانم، ادبیات پارسی معاصر، سال ۵، شماره ۱، صص ۸۵-۱۲۴.

کوچکی، زهرا (۱۳۸۹) بررسی سیمای زن در رمان «شوهر آهو خانم»، نشریه اندیشه‌های ادبی، سال ۲، شماره ۶، صص ۸۵-۱۰۹.

محمدی، برات (۱۳۹۰) بررسی عناصر داستانی در منظومه سلامت و ابسال جامی، فصل‌نامه بهارستان سخن، سال هفتم، شماره ۱۸، صص ۱۵۷-۱۸۲.

منابع لاتین

Board, B.J. & Fritzon, K. (2005). **Disordered personalities at work: Psychology, Crime & Law.**

Cleckley, Hervey M. (1976). **The Mask of Sanity.** 5th Edition, St. Louis, MO: Mosby.

Glenn, A.L. Koleva, S., Iyer, R., Graham, J., & Ditto P. (2010). **Moral Identity in Psychopathy.** Judgment and Decision Making, 5(7), 497-505.

Stevens, G.W., Deuling, J.K., & Armenakis, A. (2012). **Successful Psychopaths: Are they Unethical Decision-Makers and Why?** Journal of Business Ethics, 105(2), 139-149.

References:

Books

- Atkinson, Rita L. et al. (2013) **Psychology**, Tehran: Roshd.
- Afghani, Ali Mohammad (2018) **Ahoo Khanum husband**, Tehran: Negah.
- Azad, Hossein (2010) **Pathology (1)**, Tehran: Besat.
- Deh Bozorgi, Gholam Hossein (2005) **Notes on Literary Criticism**, First Edition, Tehran: Zavar.
- Kaplan, Zadok and Benjamin Harold (1990) **Nowruz and Personal Disorders**, translated by Dr. Nosratollahpour Afkari, Tabriz.
- Karimi, Yousef (2015) **Personality Psychology**, Tehran: Edited.
- Kring, Anem et al. (2012) **Psychopathology**, translated by Hamid Shamsipoor, Tehran: Arjmand.
- Lor, Katherine (2002) **Recognizing the Art of the Novel**, Tehran: Rozaneh.
- Halchin, Richard (2005) **Psychopathology**, translated by Yahya Seyed Mohammadi, Tehran: Ravan.
- Hemmati, Niloufar (2017) "**Study of the relationship between emotional intelligence and antisocial personality disorder**", PhD thesis in medicine, Islamic Azad University, Shahroud Branch.

Articles

- Ghasemi, Maliheh and Jalali Pendari, Yadaleh (2015) **A Study of the Personality Type of the Characters in the Novel of Ahoo Khanum's Husband**, Contemporary Persian Literature, Volume 5, Number 1, pp. 124-85.
- Kouchaki, Zahra (2010) **A Study of the Image of a Woman in the Novel "The Deer Husband"**, Journal of Literary Thoughts, Volume 2, Number 6, pp. 109-85.
- Mohammadi, Barat (2011) **A Study of Fictional Elements in the System of Salaman and Absal Jami**, Baharestan Sokhan Quarterly, Year 7, No. 18, pp. 182-157.

Latin References

- Board, B.J. & Fritzon, K. (2005) **Disordered personalities at work: Psychology**, Crime & Law.
- Cleckley, Hervey M. (1976) **The Mask of Sanity**. 5th Edition, St. Louis, MO: Mosby.
- Glenn, A.L. Koleva, S., Iyer, R., Graham, J., & Ditto P. (2010) **Moral Identity in Psychopathy**. Judgment and Decision Making, 5(7), 497-505.
- Stevens, G.W., Deuling, J.K., & Armenakis, A. (2012) **Successful Psychopaths: Are they Unethical Decision-Makers and Why?**. Journal of Business Ethics, 105(2), 139-149.

Evaluating Anti-Social Personality in the Novel “Madam Ahou's Husband”

Fatemeh Abbasi Sahebi¹, Dr. Hossein Mansoorian Sorkhgerieh², Dr. Reza Forsati Joybari³

Abstract

Personality is considered as part of the overall structure of the story. Personalities in a novel or story refer to the people playing role with their words and actions. “Madam Ahou's Husband” as the first work of Ali Muhammad Afghani pays a special attention to the reflection of family events and analysis of mental, psychological, and emotional relationships of personalities in the story. In this novel, the author attempts to reach the hidden layers of the personalities’ souls and spirits by penetrating into their inner and mental characteristics. The present study aimed to psychologically describe the anti-social personality of “Homa” as a rebellious and law-breaking woman in this novel by a descriptive-analytical method to answer the question “what characteristics are in Homa showing her as an anti-social personality?”. The results indicated that this personality is introduced with behavioral characteristics such as flippancy, pretense, inclemency, aggression, infidelity, and lack of regret as an anti-social woman.

Keywords: Novel, Ali Muhammad Afghani, Madam Ahou's Husband, Anti-social personality, Homa, Personality disorder.

¹ . PhD Student, Department of Persian Language and Literature, Ghaemshahr Branch, Islamic Azad University, Ghaemshahr, Iran fateme.abbasi1354@gmail.com

² . Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Ghaemshahr Branch, Islamic Azad University, Ghaemshahr, Iran. (Responsible author) h.mansoorian01@yahoo.com

³ . Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Ghaemshahr Branch, Islamic Azad University, Ghaemshahr, Iran. Dr.forsati@yahoo.com